

Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker.

Sagnet er isandhed en Folkedigtning, som ikke er grebet ud af Luften, men med barnlig Fantasi udformet af Virkeligheden. Traditionen vil bevare den i de mindre Træk, saalenge Naturen fremholder den i de store — og vi vil aldrig blive saa kloge, at dens Barnesprog ikke finder et lyttende Øre.

MAGDALENE THORESEN.¹

Efterföljande uppteckningar till belysande af väsentligen nordfinnarnes tanke- och känslolif utgöras af i svensk dräkt framställda finska originalberättelser. I södra Lule lappmark har jag likväl haft svensktalande, i norska Finmarken norsktalande lapska sagesmän. Vid denna öfverflyttning till svenska har jag bemödat mig att söka i möjligaste mån dels återgifva det karakteristiska i uttryckssättet, dels bevara lokalfärgen och tidsfärgen öfver det hela. I noterna med petitstil har jag å andra sidan velat lämna några sammanträngda förtydliganden, äfvensom hänvisningar till literaturen.

I. Olof Andersson Parfa berättar.

Vid tiden för Jukkasjärvi kyrkas byggande bodde här i *Piilijärvi* by en trollkunnig lapp vid namn EJNARI, som det talas mycket

¹ *Billeder fra Midnatssolens Land.* Kjøbenhavn 1884. S. 6.

om i denna trakt. En gång kom han körande till kyrkplatsen med en pulka af snö och en varg till dragare. Väl framme, sporde han lapparne: »Månne jag får släppa min ren på bete till sammans med edra?» Detta nekades honom, men ändå släppte han vargen i bet med renarna. Och ingen af dem blef rifven.

En gång kom Ejnari till *Puoltikasvaara* by och önskade där låna båt öfver *Soutojärvi*. Detta fick han emellertid ej, enär värdinnan (husmodern) i gården sade sig behöfva sin båt själf. Hvad Ejnari nu gjorde? Jo, han tog vid stranden en stor sten, stälde sig på honom och reste så i väg öfver träsket. Ännu i denna dag kan man se stenen, och han ligger på *Ejnariniemi* (Ejnarsudden) och har märken efter Ejnaris tår. Till käringen, som nekade att låna ut sin båt, hade emellertid trollkarlen vid afskedet sagt: »Gå du och mjölka din ko!» Men när värdinnan kom dit med stäfvan, låg kon död.

För öfrigt var Ejnari en sådan, som kunde och gärna ville lämna upplysning om saker och ting. En gång på vintermarknaden i *Jukkasjärvi* kyrkby varsnade han en borgare (handlande), som såg mycket bedröfvad ut. Ejnari frågade, hvarför han var så ledsen. Borgaren svarade, att hans hustru låg mycket illa sjuk, då han reste hemifrån Torne, och att han var orolig för hennes skull. »Jag skall skaffa dig reda på, huru hon mår nu», sade Ejnari. »Tack! Du får en mark goda tobaksblad, om du kan det», svarade borgaren.

I Torne höll emellertid borgarens piga på att tvätta strumpor åt sin matmor. Det var dock för besynnerligt den dagen, ty strumporna ville ej hänga kvar på torkstången i kökstaket, utan föllo ideligen ner. Till sist utbrast pigan förargad: »Hvilken trollkarl har månne farit i fruns strumpor?» Då flögo till pigans stora förskräckelse alla strumporna ut genom fönstret, som stod öppet på glänt, och försvunno.

Ej lång stund efter det att lappen lofvat berätta för borgaren, huru dennes hustru mådde, kommo strumporna till Jukkasjärvi, och Ejnari talade nu om för borgaren, att frun var frisk igen.

Och frisk var hon.

Han fick en faslig ände, denne Ejnari. En gång lade han sig att sofva bredvid sin käring och sade, att hon på inga vilkor finge väcka honom. Det gjorde hon emellertid efter en stund och varseblef då till sin förfäran, huru Ejnari förvandlades till en orm, som rann ner ur sängen, ut genom dörren och försvann i *Tervasvaaran-kursu'* dalgång mellan Piilijärvi och Kiviniemi.

Jukkasjärvi kyrka bygdes i första decenniet af 1600-talet, enligt allmänna uppgiften 1603. Anläggningen af en stad å den af gammalt bebodda platsen Torne beslöts redan 1605. I de finska runorna kallas Torne en på skinnverk rik stad (stad heter *kaupunki*, d. v. s. köpstad, köping, handelsplats). *Parfa* är ett lapskt ord, som betyder skinnmössa, »ludemössa». Finnar och lappar hafva i regel ett »vedernamn», vanligen utan någon sårande hänsyftning. Se därom vidare en min uppsats i *Person-hist. tidskr.* 1902. Berättaren var en högst originel finne, som aldrig trufdes hemma, utan nästan året om låg ute på vandringar och färdevägar: körde för nöjes skull, då han icke lyckats få någon lass-skjuts. Af någon jägmästare hade han fått ett par uniformsknappar, dem han sytt fast i sin vadmalsrock och öfver hvilka han var synnerligen stolt.

Piilijärvi i Jukkasjärvi socken, Torne lappmark, juli 1891.

2. Julius Karlsson berättar.

Med den här MISKUKSEN JOUNI eller PARTA-JOUNI (Jon Misku eller Skägg-Jon), som lefde här i Tärändö som skogslapp och dog 1888, var det ganska underligt bestäldt. Då han var fjällapp, gifte han sig med en fjällapska, som var dotter till en gammal trollkunnig lappman. Då svärfadern om somrarna låg med renarna nere vid norska kusten, brukade han alltid samla kyrkogårdsmull och människoben från kyrkogårdarna därstädes och gömma detta för trolldomsbehof i en *lukko-ahkiu* (låsakja, transportpulka). Emellertid kunde ej den gamle läppen alla trollformlerna riktigt, utan en gång bröto gastarna sig ut ur låsakjan och togo död på både lappgubben och hans två söner. När man anträffade dem, voro de alldeles svarta öfver hela kroppen efter gastarnas framfart.

Jouni var då skogslapp i Tärändö och drog upp till arfskifte i fjäl-len. Han fick på sin hustrus lott ärfva flere hundra renar och annan

egendom också. När han kom till baka till sitt kåtaställe i skogarna vid Tärändö — han uppehöll sig då med renhjorden i närheten af *Saittajärvi* by — råkade emellertid hans hustru titta ned i den omtalade låsakjan och häraf låg hon länge sjuk; men gastarna fingo dock ingen riktig makt med henne, ty man hann i tid besvärja bort dem.

Någon välsignelse af sina renar fick Jouni aldrig: somliga sprungo till fjälls, andra drucknade i *Mestoskoski*, och åter andra stal man från honom — men sådant är då ganska vanligt här. För resten ville det sig illa för honom på flere sätt. Strax efter arfvet vred han nämligen handen ur led vid ett försök att köra in en bångstyrig ren, och någon tid därefter stångade honom en brunnen (rentjur), så att han fick en horntagga in i ögat och länge måste ligga till sängs under läkarbehandling hos doktorn i *Pajala*.

(»Det är farligt att ärfva trollkarlarnes egendom», säger Julius och småskrattar och undrar, om jag har samma uppfattning).

Lås- eller lockpulkans lapska namn är i Lule lappmark *tältepulke*. I skogsgränsen har fjällappen därstädes dels en *njalla* (stabur, på en påle eller »stabelle»), dels en *puakkasa*, d. v. s. en på tre björkstörar upp- och nedvändt hvilande lockpulka med torrkött och ost. Ett häbbre eller stabur på fyra fötter kallas *puorna*. Se vidare min artikel »Ackja I. Akja» i *Nordisk Familjebok* af år 1903.

En pojke på *Heinunen* hemman i Tärändö by såg en sommarkväll vid midsommartid en låga fladdra ute på en backe, *Kaltiötörmä*, öfver en i busksnären belägen grop, den s. k. *Kaltiokuoppa*. Fort sprang han in och ropade, att elden var lös, men då folk skyndade ut, upphörde lågan att lysa.

Men nu får jägmästarn höra hvad som sedan hände! Jo, på natten kom en gammal lappkäring och sade åt pojken, att hon just för hans räkning tändt lågan där, men sedan släckt, eftersom han var dum och icke förstod att sätta sig i besittning af de skatter, hon där gömt åt honom. Och så uppmanade hon honom att gå dit. Men fastän käringen flere gånger kom till baka och upprepade sin tillsägelse, lydde han henne aldrig. Ännu i dag får man ibland se eld brinna öfver *Kaltiokuoppa*.

Vid en vandring i aug. 1903 mellan Soutaure och Allakjaure (Högträsk) i Jokkmokks socken berättades för mig, att personer från Nattavaara by skulle en midsommarnatt sett eld i det Soutaure närliggande Attjekvare och vid gräfning därstädes funnit spjutspetsar, torviggår m. m.

Lapska trollkarlarne voro nog mäktigare än man tänker sig: för långt till baka i tiden stälde de så till, att solen ännu lyser både dag och natt i lappmarken.

I *Onttovaara* (Grottberget) nära Tärändö finnes en lång, slingrande gång, som löper rätt in i bärget. Här sägas ofantliga skatter fordom blifvit dolda af trollkunnige lappar. Många hafva därför frestats att gå in där, och detta redan under den tid, då den sista lappen, som gömde skatter där, ännu lefde. Men det har alltid befunnits fåfängt. Skatten skulle enligt föreskrift ärfvas af en vid namn *Kalpa-Pekka* (Karl-Petter), men denne var så tjufaktig och stal så mycket renar, att han blef skjuten af en fjällapp. Mördaren släpade sedan *Kalpa-Pekkas* lik med sig och kastade ned det i den s. k. *Kalpakuru* (Karlsskrefvan) på Rovavaara. Efter den tiden växte där upp en mängd småbjörkar och videbuskar, som ännu i dag kallas *Kalpavittikko* (Karlsris).

Sedan *Kalpa-Pekka* var död, frestade många att krypa in i skattkammaren i *Onttovaara*, och en kom verkligen så långt där in, att han fick syn på ett flertal lappmuddar med bockskinnsbräm, akjor, pulkor o. s. v. Ljuset slocknade emellertid för honom, så att han ej kunde komma åt något af skatten, och håller ingen annan har däri lyckats. När barn äro ute på bärplockning där i trakten, töras de aldrig krypa in i hålan, i hvars ände skatten ännu ligger orörd.

Nu skall jag berätta om »*tonta*». En karl befann sig en gång i sin kvarn. Dit kom då en tonta, en vacker kvinna. Hon stannade hos mjölnaren och sof hos honom under natten. Om morgonen tog hon mjölnarens yxa och slog den så djupt i en sten, att endast litet af skaftet syntes. Därpå sade hon sig vilja underhålla

det barn, hon skulle föda, ända tills detta själfvt kunde lyfta yxan ur stenen, men sedan finge mjölnaren draga försorg om barnet bäst han ville. En tid förgick, och så födde hon en pojke, en helt liten en. Trots det att han syntes så liten och klen, drog han likväl i mjölnarens närvaro upp yxan ur stenen. Så blef han då dräng hos mjölnaren. En dag sändes han att hugga ved och att sedan trafva upp bränslet. Emellertid fann han alla yxorna för små. Han tyckte det var tur, då han hittade en gammal slö yxa, fälde med dennas tillhjälp ett träd med lång stubbe samt stälde sig sedan där bredvid och ropade: »Till vedtrafvar alt, till vedtrafvar alt!» Så skedde ock. Middagstiden kom han hem och sade sig hafva färdigt. Men nu blef mjölnaren arg och tyckte, att han var för gammal för skoj, och att pojken slutat alldeles för tidigt. Pojken svarade endast: »Far har så mycket ved, att ni får hålla på att köra hela vintern för att få hem den.» Nu gick mjölnaren till platsen och såg då, att en hel skogstrakt blifvit upphuggen.

Så var det en annan tonta, i Tärändö. Han var af mankön samt brukade äta upp alla piimä-bunkarna och skaffa ny surmjölk dit i stället. Emellertid blef husbonden i en gård förargad på det där och lade sig på lur i en ria. När resen nästa gång kom till gården, fick han två yxhugg af bonden — men han stöp ej i backen, utan sade helt lugnt: »Du ska ta en björkpåk, annars hjälper det icke!» Därefter började tonta hafva sin gång i ladugården, och där lade sig då husbonden i försåt med en björkpåk. Då resen kom, slog han till. Nu damp resen i golfvet, ropande: »Slå en gång till, slå en gång till!» Detta gjorde emellertid ej bonden, ty han visste, att resen då blefve lefvande igen. Så dog detta vidunder.

Förestående båda sagor afhandla två olika tonta-begrepp, af hvilka det ena synes identiskt med stallo. GANANDER (*Mythol. fenn.*, pag. 90) öfversätter tonttu med husgud: en som gick och rustade i en gård om nätterna. CASTRÉN (*Nord. resor o. forskn.*) förmodar ordet tonttu vara lånadt från svenskans tomte. Enligt sistnämnda källa (III: 167) voro de enögda. Tärändöberättaren har y. tonta, k. tontaa eller tontat.

En kvinna låg och sof och hörde då i drömmen en *taallo* (stallo, jätte) komma till sig och säga: »Bär ut din hvithåriga son till den stora stenen på gården och lägg honom i gropen på stenen, så skall hela stenen förvandlas till silfver, ty där innanför ha trollkarlar gömt stora silfverskatter men bundit dessa med en så stark förtrollning, att ingen får ut dem, som ej offrar en hvithårig son.» Kvinnan nekade i drömmen. Ej håller vaken, på dagen, kunde hon förmå sig att gå dit. Flere gånger kom *taallo* till baka, men kvinnan ville ej göra, som han önskade, och skatten finnes altså kvar där ännu i dag.

GENETZ: *Wörterbuch d. Kola-lapp. Dial.* XLII, anför från ryska lpm. formen *tälla*, som i norska Finm. heter *stallo* och bland svenska lappar *stalu*. QVIGSTAD o. SANDBERG hafva antecknat många *stallo*-sagor från Jarfjord i Sydvaranger, se *Lapp. event. o. folkesagn*, sid. 61—67 o. 146—164.

I *Vettasjärvi*-trakten, där folk en gång höll på att gräfva åker uppe i skogsbygden, fann man en dag två på hvar andra ställda koppar-kittlar, fyllda med gamla silfverpengar och andra dyrbarheter. Det var på hösten, och karlarne lade järnspeppet i gropen såsom ersättning för fyndet. Emellertid måste de på nytt anlita speppet för att få upp nedersta delen af skatten, men då lyckades de ej vidare i sitt arbete. Speppet lades därför till baka, hvarefter de kunde hemta upp alla dyrbarheterna. Sedan nedgrofs speppet, och lär det ännu ligga kvar där.

Vid brunnsgräfning träffades en gång liksom en liten så af koppar, som var fylld med dyrbarheter. Den var mycket tung, och karlarne togo förgäfvets i och drogo. Ändtligen fingo de med förenade krafter upp den så pass långt, att man kunde fatta i ena grepen. »Nå, nu ska vi väl för fan få upp dig!» utbrast en af männen. Men då gick grepen sönder, och kitteln sjönk ned i jorden och blef aldrig mera sedd.

I finnpörtena finnas i långbänkarna kring stuguväggen hål att fästa nystkronor i eller också köra en pinne i för att stödja bräder,

som man tänker hyfla på bänken. Om man slog urin eller surmjölk igenom ett dylikt hål på en bänk, där förut något lik legat, kunde man därmed bota människor, som man trodde vara anfäktade af onda andar. Eller också knöt man i hop handen och slog genom det hål, som därvid uppkom, eller begagnade sig också af en björnstrupe, men då skulle den björnen vara dödad af en, som skjutit två björnar förut. Äfvenså slogs urinen genom en själfvuxen rot-, stam- eller grenögla, en s. k. *luoma-rengas*. Därpå smorde man då med urinen eller surmjölken, och ingen fick se hvart öfverlevorna slogos. Hälst botade man den tid på söndagen, då kyrkdörrarna stodo öppna.

Från Jukkasjärvi socken har jag på sin tid till Nordiska museet insändt en dylik *luoma-rengas* för botande af boskapsdjur. Lider ett kreatur af urinstämna, hålles, efter att hafva kokats, djurets urin, från hvilken man tydligen anser plågan härleda sig, trenne gånger genom en *luomarengas* (af *luoma*, skapelse, och *rengas*, ring) och ingifves, sedan han därigenom, efter hvad man anser, förlorat sina onda egenskaper, kreaturet som dryck för att nu utan men och smärta förnya sitt omlopp genom djurets kropp. Jfr E. HAMMARSTEDT: *Om smöjning och därmed befryndade bruk i Nord. mus. Medd. 1891 o. 1892.*

Ormbett botades genom att klämma ut giftet och säga:

Du svarta kräk, du vålnad, du videsnärens bonde!

Du kröp och rotade med nosen i gödselhögen,

innan din giftiga tunga stack min gosse (min oxo o. s. v.).

Skynda nu fram att hela din skamliga gärning!

Ormen kom då fram och blef ihjälslagen, och därpå blef bettet bra.

Skorf- och spetälskesår botades på följande sätt. Man skar med en knif upp ur jorden nio stycken tärningar af röd eller hvit obrukad mull. Dessa jordklimpar lades på ett bräde, och man tog en nypa mull från hvarje bit, blandade det och lade på såret. Man läste också någonting samtidigt, men det kommer jag ej mer i håg.

En handlande vid namn *Urakka* (tvåårig renkalf) var besatt af onda andar. En dag kom han in i öfversta gården, *Ylitalo*, i *Saitta*-

Järvi by. Han skulle gå till Vittangi marknad, hade blifvit våt om fötterna och ville torka sitt skohö. En ung flicka var ensam hemma, och Urakka ville förleda henne, men afvisades. Urakka blef då ond och slängde sitt skohö på henne, hvarefter hon blef besatt af onda andar och tokig. Hon kallas nu *Houkka-Maija* (Tok-Maja). Ibland händer det, att flickan ropar i ursinne och slåss med de onda andarna. På minuten brukar hon kunna säga, då folk dör i kringliggande byar, och underrätta när de alla skola dö. Hon är arg på alla karlar och förföljer dem ofta med yxa. Både Urakka och hon lefva ännu. Hon vill ej bo hos föräldrarne, utan bor ensam i en liten stuga i skogen, röker mest pipa och dricker kaffe. En gång köpte hon sig höns, och dem har hon inne i pörtet, där hon också i en afbalkning har en ko, till hvilken hon själf slår hö och drar hem detta på kälke. Hon hittar alltid sjöfågelägg i bäckstränderna, och folk säger, att de onda andarna visa henne reda därpå.

I trakten af *Matarinki* i *Öfver-Torne* bodde en rik bonde vid namn *Vittikko*. Denne lämnade större delen af sin egendom åt sonen och behöll en liten stuga som förgångsgubbe. Så dog han. Han hade sagt ifrån, att man skulle begrafva honom i djäfvulens namn och lägga honom framstupa i grafven. Detta gjorde man emellertid ej, utan begrof honom som vanligt. Efter döden spökade han, sprang omkring och väsnades på flere sätt. Man talade nu vanligen om honom under namnet *Vittikko-Raukka* (den osalige V., som aldrig skulle bli *Vajnaja-Vittikko*, den salige V.). Man hängde då i grafven en tjuka om halsen på liket. Följande natt sprang han med skällan omkring byn. Han kom till en bonde och ville låna båt öfver älfven. Bonden ville ogärna lämna den och sade: »Hvem kan veta, hvart du far med båten! Jag skall ut och ljustra lax i kväll!» — »Du skall få till baka din båt», svarade *Vittikko-Raukka*. »Men inte orkar du ensam draga upp en stor trebörding», invände bonden. »Jag då», svarade *Vittikko-Raukka*, »jo bevars!»

Nå, *Vittikko-Raukka* fick låna båten och reste tvärs öfver älfven. På andra sidan råkade han ljusterfolk och frågade, om han fick

kasta. »Kasta?» undrade man. Men en af dem svarade: »Kasta bara, vore det så fans hufvud!» Just som de skulle skjuta ut båten, kastade Vittikko-Raukka dit en hel hög hufvudskallar af människor. »Hvad är detta?» frågade folket. Vittikko-Raukka svarade: »Det ni begärde!» De kastade då skallarna i älfven och foro att ljustra.

Vittikko-Raukka for till baka öfver älfven och drog båten, full med vatten, ända upp till bondens pörte. Genom fönstret skrek han: »Här är båten, tack för lånet!» Därpå gick han till sin gamla undantagsstuga, dit på aftonen kommit en soldat, som skulle få logera där öfver natten. Just då soldaten skulle till att somna, hörde han, att någon kom. Det dundrade i golvet. Han tände på ljus och såg, att två tiljor voro uppbrutna. »Hvem är där?» frågade han. Intet svar hördes. Om en stund kom den gamle fördelsgubben och visade händerna fulla med slantar af silfver och koppar. »Här fins pengar», sade han. Sedan berättade han för soldaten, att han hade pengar gömda där och därför gick och såg till dem. Soldaten skulle få allt sammans, om han bara ville följa med gubben. Soldaten var icke det minsta rädd af sig, utan följde med. De vandrade fram till kyrkogården, där kistan sågs ligga med upplyft lock. Vittikko-Raukka bad, att soldaten skulle lägga sig bredvid honom i kistan. »Nej», sade soldaten, »jag har aldrig sett eller legat i någon sådan där, gå ni först och visa, hur man skall göra!» Gubben klef då ner och lade sig. Men nu slog soldaten igen locket, stödde knät på kistan och sade: »Hör, Vittikko-Raukka, har du förut blifvit begrafven i Guds, Fadrens och Sonens namn, begrafver jag dig nu i *djävulens!*» Därpå stälde han kistan på stup i graföppningen.

Sedan hördes gubben icke vidare af. Soldaten gick till gården och berättade, att spöket nu blifvit *ordentligt* begrafdt. Under golvet i den gamle födorådstagarens pörte träffade man sedan två fjärdingar med silfver- och kopparmynt, hvaraf soldaten fick hälften.

Så var det en kvinna, som spökade efter döden. En gång kastade några pojkar boll i närheten af kyrkogården. Då kom hon

springande för att köra bort dem och sade: »Ni vet inte, ni pojkar, hur tungt det är att ligga i mörka jorden och vänta på domedagen!» Då hon begrofs, hade hon nya strumpor på sig. När man sedan såg efter i kistan, voro strumporna utnötta. En gång hade hon varit framme och rört i en färggryta, som stod i hennes forna hem. Färg hade stänkt ut på golfvet. Ingen visste, hvem som gjort det, men när man gick till grafven och tittade efter, voro kvinnans armar och händer nedfärgade. Först sedan hon blifvit begrafven på nytt, kom hon till ro.

Fadern till gästgifvaren här i *Tärändö* — som heter *Heikki Adamsson Wanhatalo* — var en mycket orätrådig och något trollkunnig karl. När han för omkring 50 år sedan dog, huserade spökena rysligt med honom och sökte att få honom. Man kunde se, att skinnet var borta å flere ställen på hans kropp. Äfven farmodern var trollkunnig. Hon brukade ställa sig på bibeln och trollo samt påstås hafva rest i luften på en kvast.

Folket här spår, att också denne Wanhatalo skall spöka efter döden, ty han har just icke namn om sig att vara ärlig. I sin stolpbod, dit ingen får komma, har han samlat en hel »*asenari*» (= arsenal!) af lokor och hästskor och alt möjligt.

Numera har Henrik Wanhatalo gått ur tiden, och man påstår, att äfven han »går igen» och spökar.

Ofta låta hemlighetsfulla väsen höra sig i skogen. Ibland skriker det, ibland jämrrar det sig. Karlar, som ligga ute i markerna, höra ofta gastarna husera kring kåtorna, där de befinna sig. Man hör dem hugga ved och syssla än med ett, än med ett annat.

En jägare var med två hundar ute på ekorrskytte. På kvällen, då han tagit in i en kåta, började hundarna ifrigt skälla, utan att likväl våga sig ut. Till sist gick jägaren ut. Ingenting märkte han, men hundarna skälde fortfarande. Då tog han en eldbrand och kastade inåt skogen samt varsnade då, att ett behornadt vidunder tog till fötterna. Hundarna förföljde. Men gästen kom igen. Nu tog mannen bössan och sköt inåt skogen. Gästen flydde, och

hundarna förföljde på nytt. Sedan kom han icke mera till baka, ty alla spöken äro rädda för bössor.

När gamla personer komma till en skogskåta, fråga de alltid skogens andar, om de få taga in där. Men en gång så var det en, som lade sig utan att fråga. Genast var någon framme, som drog honom ut vid benen. Då reste karlen sig hastigt, ihågkommande att han försunmat fråga om lof, samlade alla sina saker på armen, liksom hade han tänkt gå, och frågade så, om han fick ligga där. Intet svar hördes af, och han lade sig ner. Då hörde han någon säga: »Rätt att du frågade, men där skall en 500-års gubbe ligga! Flytta dig på andra sidan elden!» Så skedde, och just då föll en murken björkstubbe omkull där på platsen.

I förbigående anmärkes här, att då Ganander i Mythol. fenn., sid. 78, talar om helgade stubbar, s. k. *risti kannot*, har troligen förväxling skett med heliga träd och lundar. Antagligen hafva dessa *risti kannot* intet att skaffa med de lapska gudabilderna af tillyxade stammar, stubbar eller rötter, hvarom i literaturen eljest talas. Jämför exempelvis den af Tornæus omtalade »*viran-akka*», Castréns uppgift om de ett människohufvud liknande säjtarna af trädrötter (Nord. resor o. forskn. III, s. 208) och Qvigstad o. Sandbergs (Lappiske eventyr) »*rutustokket*» (offerträkäppar, trägudar). Professor H. V. ROSENDAHL har vid Tjåmotis i Kvikkjokk funnit gudabilder af trä på ett uråldrigt *passé* (heligt ställe), där ock varit en gammal begravningsplats. I den ryktbara offergrottan under Skerfeklippan vid Laidaure i Kvikkjokksfjällen har jag i aug. 1903 träffat massor af helgade björkkäppar, *muora-* eller *rutustokket*, nedtill tillyxade på tre sidor. Säggen förmåler, att de skulle offrats till ernående af mindre betydande önskemål, men det kan äfven hända, att de nytjats för att uppbära offerkött (jfr von DÜBEN: *Lappland och lapparne*, s. 288).

Ett par karlar från *Tärändö* voro ute och jagade ekorre. På en ekorre i en grantopp sköto de nio skott utan att träffa. Vid tionde skottet slog lodet till baka i hufvudet på jägaren. Samtidigt skrek hunden till. Då förstodo karlarne, att det var något märkvärdigt med den ekorren, samt fortsatte vidare inåt skogen.

Peipponen (bofink) hette en karl, som var mycket duktig spelman. För omkring 30 år sedan skar han halsen af sig i en ängeskåta, medan hans kamrater voro ute på höbärgningen. Hans lik blef kastadt utanför kåtan, där det legat kvar sedan dess och till sist

multnat. Årligen kommer emellertid folk som vanligt dit för att slå myrängen och bor då i kåtan. Så var en gång en flicka *Ulla Waaranperä* i *Naapuri*-gården med i ett dylikt slätterlag. När hon gick till källan för att hemta vatten till *kiisseli*-kokning, hittade hon *Peipponens* skalle, satte den på en stör och gick in i kåtan, där hon sade till de andra: »Se, *Peipponen* håller på att bli lefvande, hans hufvud är redan högt öfver marken!» Hon åt därpå *kiisseli* med de andra, men blef sjuk och kräktes opp alt sammans, orkade ej gå på äng hela den dagen. Spökerna togo fast henne, men de släpte henne snart, så att hon kunde arbeta med de andra igen.

Jussi Wälivaara i *Saittajärvi* var en mäktig trollkarl. Han låg ständigt på vägarna, men aldrig tordes någon röra hans lass, som han lämnade ute på gården, då han kom till bys. En gång kom han till en by, som var ett riktigt tjufhål, och värdfolket uppmanade honom att föra lasset under tak. »Behöfs inte!» svarade han endast. En karl gick emellertid på natten och ville taga ett stort bryne och en knippa lin. Men han fastnade vid lasset. På morgonen kom *Jussi* ut och frågade: »Hvad hade du med mitt lass att göra?» *Jussi* slog honom på örat några gånger, och karlen blef då fri.

Tärändö kyrkby i Norrbottens län, juni 1891, och flerstädes.

3. Olof Ellas' Kaalasluspa berättar.

På *Piedjasennippura*, fyra och en half »fjärndelar» (fjärdingsväg) i söder om *Kelluka*, höllo lapparne förr stora offerfester, då renar dödades och stektes hela till gudarnes behag. Där på fjälltoppen fins det, påstår man — fastän jag ej har sett det, ty ingen kan komma dit — tre stycken murade stenkyrkor, den öfversta störst och två mindre längst i söder. Här bland stenarna brukade lapparne mura in kopparpengar och silfverkärl.

En gång gick en lappgubbe vid namn *Fiskari-Pieti* dit för att utforska platsen, men då han klef på muren, kommo stora håriga

maskar, stora som sparfvar, flygande emot honom. Fiskari-Pieti kunde ej komma in för dem, utan blef rädd och vände om. Detta har *Siiri Marja Saivarova* berättat för mig.

En annan historia har hon också berättat för mig. Lappgubben *Kuurukka* omtalade, innan han dog, att han gömt undan silfverkärl och pengar i en kittel, som han gräft ned under en lutande tall på norra sidan om *Saivavaara* vid *Kaliks träsk*, *Kaalasjaur*. Han hade stält två kittlar ofvanpå för att hindra vatten att rinna dit ner. Flere midsommarnätter har eld tyckts brinna där, men man har ändå ingenting funnit.

I »På skogs- och fjällstigar», Sthlm 1894, har jag — på grund af P. C. ASBJÖRNS relation om vildrenen i *Ill. Nyhedsblad 1852* — å sid. 186—187 uttalat en förmodan, att »stenkyrkorna», därest de ej äro offerplatser, kunde vara gamla gården med tillhörande fångstgrafvar för vildren. En annan förklaringsgrund kunde vara, att man här utmärkt någon gammal gränspunkt, något som fordomdags, förutom med stentrör, gärna skedde genom att fälla grofva stockar och placera dem i en viss riktning. På *Reväsvaara* i Öfvertorne hafva nyligen påträffats lämningarna af nio stenbyggnader, omhögade med stenmurar. Man har gissat, att dessa byggnader äro offer- eller samlingsplatser sedan hednatiden. — Hr P. G. LAMPA meddelar, att på *Piedjasennippura*, där han varit, finnas stenläggningar med kvarlefvor af renhorn (vanligen 12 stenar i hvarje krets eller ring). Likaså vid *Saivorova* och *Akkavare* i Gellivare (på sistnämnda håll en omkring fem fot hög, mossslupen renhornsmassa). — Genetz (Wörterbuch d. Kola-lapp. Dial. XLI) berättar, att inom terska lappm. finnas flere alnar höga stenhopar (tappe eller sijtitappe), till hvilkas gudar man ännu bringar offer af silfver, kopparknappar, bröd och salt m. m. (Här är altså idolen ej allenast en sten eller sijt, västligare lappars säjta eller säjda.) Renar offrades där på 1860-talet, och de semiostrovskas rysslapparne återupptogo åren 1876—1877 renoffren, emedan de tyckt sig märka, att gudarne harmats på deras uraktlåtenhet. — Castrén (Nord. resor o. forskn. III, s. 207) anmärker, att seida eller seita egentligen icke förekommer vare sig i finskan eller lapskan, men väl under formen seidh eller seidhr [säj'd; säjda] i fornnordiska och germanska språk. Lapparnes seida därför ett lånord, liksom finnarnes seita.

FRIS (*Lapp. mythol.*) uppgifver, att »sieide» eller »seite» ofta placerades på en förhöjning af terrängen eller på en sten såsom underlag (att så varit händelsen har jag själf sett t. ex. vid Heliga fallet [Passe kårtje] i Blackälven [Smaileädno], där den heliga stenen stått på en i fallet utskjutande, brant klippa; å offerplatsen därintill finnas ännu renhorn, ben etc.). Kring hvarje gudabild fans enligt Friis en ringmur af sten och där ofvan ett gårde af timmer, om sådant var tillgängligt. Hornen bragtes som offer och ställdes som ett »horngärde» eller en »horngård», tjäarvve-garde, motsvarande tjärve-karde i Torne lappmark.

Friis framhåller (anf. st.), att hvarje större fjäll var ett *saivvo* eller uppehållsort för de döda. Lapparne offrade renar åt dessa döda, så att de i pulka (kerris) och efter ren skulle kunna gästa invånarne på ett annat *saivvo*, just såsom rika fjällmän anstode. Dessa offer få ej förväxlas med säjt-offren.

Passe eller *basse* (finskans pyhäpaikka) betyder såsom enstaka ord eller förstafvelse i sammansättningar en helig plats i allmänhet. Hvarje trakt, hvarje familj och hvarje person hade sina *passsek*, heligställen, där offer hemburos åt naturens mäktiga gudar, förkroppsligade i eller kanske rättare antropomorft eller annorlunda åskådliggjorda genom egendomligt danade eller med konst formade stenar och rötter (stubbar).

Finnarnes Ukko eller Äijä, lapparnes Aije eller Attje, allfadern, var den i naturen inneboende gudomen, den högste guden. Åt honom voro hela fjällkomplex, stora sjöar o. s. v. helgade. De enskilda säjtarna, eller hvad man skulle kunna kalla »små- eller undergudar», hafva med denna dyrkan alls intet att skaffa (se Castrén VI, s. 20).

Varsinski-lapparne på Kolahalfön offrade (enligt Arvid Genetz) tolf renar vid en offerfest år 1874 och förberedde för nyåret 1877 en liknande högtid. Handlanden Figenschou i Sydvaranger berättade för mig 1891, att en Inarilapp år 1879 eller 1880 offrat åt säjtar. Denne hade vid ett annat tillfälle sålt renar och fått betaldt i guldmynt, dem han visat för säjten i fjället under uttalande af vissa formler. För egen del har jag i augusti 1903 under en färd längs Stora Lule vatten vid Jaurikaskakuoika iakttagit, att en därstädes och vid Kaltisluokta sig uppehållande lapp Ramsu eller Ramsu anordnat ett slags offer för att beveka den öfver forsen rådande gudomligheten att förläna rikligt fiske. På en stubbe vid forsen hade nämligen R. utbredd ett nät och där ofvanpå ställt en masurskål, hvori han lagt i näfver inlindade sikar. Längs hela forsen hade han vidare radat tomma halftunnor med mynningen gapande mot vattnet — ett anropande om gunst. Hjälper nu hvarken anordningen med votiven af sikar i näfverlindning eller grupperingen af fiskkärl utmed forsen, torde det kunna hända, att Ramsu upptog sin stams forna bruk att med fiskfett och fisklefver smörja den säjt, som för närvarande står i strandkanten ofvan Jaurikaskakuoika, dit den för en etnografs räkning blifvit framskaffad från en närliggande ort. Ramsu är beryktad såsom trollkarl och lär själf vidgå, att han har förmåga i detta hänseende. Den gamla gudadron är seglifvad i den ensliga, allvarsbjudande lappmarken, och all möjlig öfvertro förekommer dess utom allmänt i den öfre norrländska skogs- och fjällbygden.

De »håriga maskarna» finnas flerstädes omtalade i den äldre literaturen. Lapparnes trolldom kallas på norska »gan». Man kunde äfven på långt afstånd skada eller förgöra ovänner. Intressant är i detta samband det ännu lefvande finska uttrycket, att »sjukdom kommer som om den vore *kastad* på en» (tauti tulle niinkuin vatkatu = jag har fått ondt *hit* (i st. f. här), o. s. v.

Kaalasluspa i Torne lappmark, juni 1891.

4. Jonas Olsson Soutojärvi berättar.

Här på *Pyhäkielinen*, den här höga bärgkammen invid *Soutojärvi*, bodde förr en gud. Ännu för omkring 50 år sedan gick en gärdesgård öfver bärgets sluttningar ned mot en vik (*ava*) i träsket, ty

Soutojärvi-borna voro den tiden mycket rädda för att kreaturen skulle komma in på det område, som var helgadt åt guden.

Till *Haltisaari* (andeholmen) här midt i träsket for guden gärna emellanåt öfver, och förr var det farligt för människor att färdas »gudens väg» eller fjärden mellan fastlandet och holmen mellan Pyhäkielinen och Haltisaari, men numera låter det sig göra utan våda.

På *Soutovaara* finnes en stengrund med timrade väggar. Påsk-afton och midsommarafton brinner det där öfver, och det känner också folket i *Puoltikasvaara* till.

Inga vidare upplysningar stodo att vinna angående detta senare förhållande. Man kände ej närmare till platsen, sade man — men man hade kanske försyn att förråda den, i händelse det skulle bringa något slags ofärd.

Vidare angående Haltisaari har jag antecknat i boken »I Nordanland», Sthlm 1900, sid. 217. Offerplatsen mäter omkring 3½ meter i diameter, och själfva eldstaden är betäckt af och kringgårdad med stenar, hvarunder råkas ett kvartersdjupt asklager. Grafropar synas öfveralt på holmen. »Haltia» (lapskans halde) var enligt Friis (Lapp. Mythol.) den speciela gudomen eller skyddsanden på hvarje plats.

Soutojärvi i Lule lappmark juli 1891.

5. Tolfman Mikkel Henriksson Runakka berättar.

Vid vägen mellan detta *Moskajärvi* eller *Moski* och *Auvakko* ligga två träsk, vid hvilka man förr offrat åt de lapska stengudarna eller *säjtarne*. Ena platsen är vid *Sarvijärvi*, där det fins stora hopar af gamla renhorn från offerfesterna. Nu äro hornen halfmultnade och täckta med grässvåle, och när man stiger öfver dem, frasa de sönder som grenar och kvistar i skogen.

Andra stället är vid *Saivojärvi*. Här stodo förr i strand två stenar, som dyrkades som gudar. Den manliga stenen kallades *Anttaja* (gifvaren) och hade ordentlig kropp med hals och hufvud, men den kvinliga stenen saknade en lika väl utvecklad gestalt, och namnet mins jag ej numera. På 1840-talet gick jag, som då var en liten pojke, med min omkring år 1880 döde far ned till träsket för att fiska. Min far förmanade mig att i alla mina dar

vårda stenarna och att liksom nu med fett från den största fisken tillvinna mig gudens behag. Vi smorde stenarna med fiskfett och slutade vårt fiske, men då slog jag sönder stenarna, ehuru jag aldrig tordes berätta det för gubben, som då skulle profeterat om ofärd öfver mig och de mina.

Från *Saivojaur* vid Gellivare har jag till Nordiska museet nedskaffat två säjtar jämte en knippa gamla renhorn, äfvensom vid *Lismajärvi* inom Gellivare socken förvärfvat en säjt för »Offerholmen» på Skansen. Denna senare säjt skulle kosta fem kronor, men markegaren fick en krona såsom full likvid. Detta tyckte karlen vara »för litet för en gud» — han sade sig hellre hafva »behållit den i träskstranden och fått stora fiskar». Han var betydligt ångerköpt och ville ha sin säjt till baka!

Moski i Gellivare socken, Lule lappmark, den 12 juli 1891.

6. Smärre anteckningar från svenska, norska och finska Lappland.

Toppen af *Vittangivaara* vid *Vittangijärvi* är ett gammalt offerställe. Den kallas också *Uhrilaki* (offertoppen). Märkvärdiga »byggnader» af sten påstås finnas där uppe. [Uhripaikka, = offerplats, är den vanliga finska benämningen på dylika ställen.]

Vid *Muoniovaara*, ungefär $\frac{1}{4}$ mil från gården, finnes en s. k. *säitäkivi* (säjtsten). Det är ett väldigt block och omöjligt att fortskaffa. Omkring 7 fot högt, 6 fot bredt och 6 fot långt. Engelsmannen JOHN WOLLEY ristade 1854 eller 1855 runor i en slinga på stenen.

Kyrkan i *Karesuando* har namn om sig att kunna gifva verksam hjälp i häftiga sjukdomar och andra svårigheter, hvori nomaderna under sina fjällflyttningar kunna råka, därest man besluter sig för att skänka henne en eller flere kronor. Af sådan anledning har kyrkokassan tid efter annan fått mottaga penninggåfvor af nybyggare och lappar från så väl den svenska som den angränsande norska lappmarken.

År	1890	inflöto	10	kronor	af	3	gifvare
>	1891	>	14.50	>	>	4	>
>	1892	>	5.10	>	>	2	>
>	1893	>	6.85	>	>	5	>
>	1894		—			—	
>	1895	>	21.75	>	>	4	>
>	1896	>	18.50	>	>	6	>
>	1897	>	21.10	>	>	10	>
>	1898	>	14.25	>	>	6	>
>	1899	>	4.—	>	>	6	>

Under tio år altså 116.05 kronor af 46 gifvare.

Vid *Edjajavre* fjällvatten omkring 2 mil från *Karasjok* voro en gång några lappar för att fiska. De smorde en i stranden stående säjt med fiskfett och fingo rikligt byte. Tredje dagen påstod en af lapparne, att det var syndigt att smörja säjten, hvarför man denna gång lät guden blifva utan sin tribut. Men så fingo de knapt en enda fisk. Fjärde dagen smorde man därför igen säjten liksom förr, och nu vardt fiskelyckan genast bättre.

MIKKEL KEMI, som är rikaste lappen i *Karasjok* (han eger omkring 3,000 renar), såg en gång under höstflyttningen något underligt komma vandrande öfver ett träsk. Föremålet liknade ett par säckar eller något sådant. Följande år frös en flicka i hjäl på samma plats. Det var altså ett *förebud*.

Adnahaude kallas säjtar, som äro begrafna under jorden, så att ej folk skall få tag i dem. Hvarje Sankt-Hansafton och hvarje julafton brinner eld öfver sådana ställen, där man då kan få reda på dolda skatter och se märkliga ting: råttor åka med hästlass o. s. v. En gång nyligen sutto två vuxna män, Gustaf Kyrö och Amund Hansen, på en dylik plats strax bredvid kyrkbyn och spejade. Hvad de varnade har jag ej lyckats erfara. En regel lär vara att förhålla sig alldeles tyst vid dessa tillfällen. En kvän (finne) påstås hafva gräft på detta ställe.

Vid *Gärдин*, fyra mil från *Karasjok*, hörde »Lille Clement» (Clement Clementsen *Karasjok*) för några år sedan en *äpparasj* (pl. äpparatja) högljudt klaga öfver den tunga lotten att ej komma till griftero.

Friis har *abar*, *abarasj* o. *äparasj* i Lex. lapp., men *apparasj* i Lapp. Mythol. (s. 105) och *apparashj* i sin »Lajla», där det utsatta barnet ropar efter kristligt dop. LAURA KIELER uppgifver, att barnet ropar moderns namn. Lapparne äro öfveralt rädda för dessa rop. NICOLAISSEN (*Sagn og Eventyr* I, s. 81) citerar en dopformel i fråga om *utboren*, som sedermera upphör att klaga och banna öfver sin moder; likaså Qvigstad o. Sandberg (Lapp. eventyr, s. 173, noten), hvilka uppgifva dels att det utsatta barnet blir *äpparasj* efter 7 års förlopp, dels att det efter undfånget »nöddop» enligt den citerade formeln ändock visar sig hvart annat år äfven framgent. Jfr HERM. HOFBERGS uppgift (*Sv. folksägner*, s. 91 o. 211) om *myling*, *myring* o. *myrding* i södra svenska provinser.

Då lapparne i dessa trakter svepa ett dödt barn, smörja de in sin näsa och näsborrarna med beck och tjära. Man har nämligen

den föreställningen, att det bringar döden, om liklukten kommer i näsan.

En gammal lappkvinna *Ane Antigalgo*, som dog i slutet af 1880-talet närmare 100 år gammal, offrade gärna smärre föremål, pengar, gamla kläder o. dyl., till säjtar, som hon hade förtroende till.

På fjället *Rastigaissa*, omkring 2 mil från *Levvojokk*, har hela vida toppen varit offerplats. Ännu i dag tror folk, att det blir svårt väder, om man talar illa om *Rastigaissa*: snöyra, dimma och köld.

För några år sedan ankom — berättar man i *Karasjok* — en lapp från *Koutokäino* eller Väst-Finmarken under vårfisket vid *Porsangerfjorden* och gaf sig ut för att vara *noaid* (trollkarl). Han gjorde en mängd konster och väckte stort uppseende bland lapparne.

Stallonaste (jättestjärna) kallas ett rektangulärt, numera sällsynt förekommande silversmycke med en skalle i midten och tre figurer på hvardera sidan, prässade med schablon. I *Koutokäino* uppgifves, att dylika smycken, som anses ega läkekraft, pläga föras från den ena lappbyn till den andra för att bringa de sjuka hjälp och undsättning.

Vid *Skilkasjjavre*, 3 mil söder om *Koutokäino*, finnes en sten, som man fordom smorde för att få godt fiske. Om denna säjt berättas följande. För 3—4 år sedan drogo några fiskare not i *Skilkasjjavre*. De aftalade att kasta säjten i sjön, om de skulle få klen fiskafänge. Noten kom alt närmare land, och lapparne sågo, att en stor mängd fiskar glimmade inom garnen. Då uppstod plötsligt en stark storm, som dref noten från strandbrädden långt ut på sjön och kom de goda förhoppningarna på skam. Lapparne förstodo, att det var den förgrymmade säjten, som ville hämnas och visa sin makt.

Följande säjtplatser i Finmarken hafva vidare antecknats: *Haldeladne* (norr om *Aldisjaur*: renhorn och flere säjtar); *Gargovare* (2¹/₂ mil söder om *Koutokäino*: stensättning och stor säjt jämte renhorn); *Bjällasjvare* (1¹/₂ mil öster om *Koutokäino*, åt *Autzi* till: renhorn, en större sten med en liten ofvanpå, snöhvit, tros hafva fallit ned från himlen); *Fallegädge* (mycket renhorn; tar man något skedämne

eller dylikt därifrån, drabbas man ovilkorligen af ögonblicklig olycka); *Tsäune* mellan Alten och Karasjok (stor sten, renhorn fortfarande); *Säidennjunne* mellan Karasjok och Laxelven (Porsangerfjorden); *Vuodegoika* (= f. *Outakoski*: två säjtar stå på hvardera sidan om Tana gränsälf, och massor af ben och renhorn synas där); vid *Mortensnæs* efter Varangerfjorden och vid *Korsfjorden* i Syd-Varanger.

Fjordön *Aarö* nära Alten, mellan Jupvik och Korsnæs, har i fordomtima varit ett fräjdadt lapskt offringsställe. Där synes en kolossal, upprättstående säjt, och i en håla på den svårtillgängliga ön hafva anträffats kranier och ben af björn i djupa lager. Skoginspektör Axel Hagemann har till Kristiania museum insändt en hel del fynd från denna ö.

FR. RODE (*Optegnelser*, s. 24) har hört berättas om en kyrka och fästning i forntiden på denna ö.

Förestående anteckningar rörande Norge äro sammanbragta enligt meddelanden af lappar i Finmarken. Namnen och benämningarna altså här *lapska*. Angående noaiden eller noiden vid Porsangerfjorden upplyser i bref af 7 febr. 1900 kyrkoherden i *Karesuando* ISAK JOHANSSON att »våra lappar och nybyggare lära rådfråga en berömd nåid ifrån Porsanger i Norge, hvilken plägar besöka Skibottens marknadsplats årligen, för att få anvisning på den eller de personer, som stulit från dem. Samme nåid lär ock rådfrågas för sjukdomars botande.» — Ang. »*utbölingen*» i Lyksele lpm. se P. A. LINDHOLM: *Hos lappbönder*, s. 15. I Norge talas äfven om den s. k. *utburden*. I Lule lpm. förekommer namnet *äppar* (pl. *äppara*) för att beteckna vålnaden efter ett i löndom födt eller för vanskaplighet etc. fordomtima utsatt barn. Det talas t. ex. om flere *Äppartjähko*, där vålnaderna ropa, och lapparne äro mycket rädda att flytta där förbi.

För några år sedan anlände till *Kittilä* kyrkby i finska Lappland en nybyggare från ryska Karelen på väg norr ut. Länsmanen fann karlen misstänkt och inberättade saken för kronofogden, som tog honom i förhör. Ryssen upplyste då, att han var på väg till *Inari* för att rådföra sig med en trollkarl! Han bad nu kronofogden vara god att ej utsprida något om resan, ty då blefve trolldomen kraftlös. Trollkarlens namn ville han på inga villkor säga. En egendomlig tids- och kulturbild, och egendomligt desslikes, att trollkarlens anseende var så vida beryktadt!

Här uppmärksammas några säjtplatser. En sådan finnes vid *Rastinkylä* (*Tervaniemi*), 3 mil från *Kittilä* kyrkby. I *Jerisjärvi* nära

Muonio finska kyrkby finnes en udde, den s. k. *Säitäniemi*, där man offrat åt en stor stengud (högar af horn af vilda och tama renar). Mellan länsmansbostället och kyrkplatsen i *Utsjoki* finnes en sten *Säide*- eller *Säitäkivi*, till hvilken man offrat. Den liknar en ren utan hufvud. På *Juppura* vid *Hätta* kyrkby samt på nordöstra sidan af *Ounisjärvi* vid *Hätta* finnas säjtar.

I nordligaste Finland och angränsande trakter af ryska Kola-halfön har jag sett genomborrade björntänder burna som amuletter, bundna med en sensnodd vid bältet. Då jag sökte köpa en dylik tand och anmärkte, att det var en ovanligt stor björntand, skyndade lappen att anmärka: »Det er rensdyrben!»

En typisk afbildning finnes å sid. 28 i HILDEBRANDS och MONTELIUS' m. fl.:s *Sve- riges historia*, fig. 38.

Kittilä, Inari, Utsjoki, Hätta och flerstädes 1889—1891.

Enligt meddelande i Lappska missionens vänners berättelse för 1 jan. 1881 till 1 juli 1882 (Sthlm 1883), s. 39, offrade på 1870-talet en nybyggarlapp i Gellivare tobak åt en säjt vid Saivojaur, sedan fisket där lämnat godt resultat. Likaså uppgifves, att »för icke länge sedan» en säjt i Arjepluog smordes med fiskflott såsom en gård af vördnad och tacksamhet. Huru som helst ligger mycket, som vi kalla »hedendom» närmare oss i tiden än vi tro, och den gamla åskådningen lever nog än ett lifskraftigt lif i ensamhet och skymundan. Att Qvigstad o. Sandbergs uppgift (Lapp. eventyr, sid. XXXIII) är felaktig och vilseledande måste jag eftertryckligt påstå, och tillräckliga bevis för detta påstående torde jag lämnat redan i förestående uppteckningar och noter. Enligt dessa herrars utsago skulle emellertid hvarje erinring om lapparnes forna tro nu vara »spörlöst forsvundet». Likaså djärfvas de påstå, att »den stockflethske mission forefandt ialfald lige fra først af ikke et eneste individ med hedenske begreber blandt lapperne i Norge». — Ack, lapparna hafva nog i minne, huru prästerna bränt deras gudabilder och spåtrummor, huru de förföljt dem för deras »naturliga religion», huru de städse velat »omvända» dem. Skulle lappen våga inlåta sig på en dispyt med prästen, då han på förhand vet, att han skymfas och hånas? Han går ur vägen — mottar dopet, men fortfar i sin ensamhet att vara en lika så god hedning som förut. Att en lapsk *magus* åtminstone ibland kunde »spå» eller *se rätt*, veta vi af ett möjligtast ojäfvigt vitne, prosten JOHANNES TORNÆUS, som år 1672 skref en skildring öfver Torne och Kemi lappmarker. Tornæus berättar, att en medelålders lapp bar fram till prästen och utlämnade sin spåtrumma, såsom T. »länge påyrkat hade. Sade han: ändock jag denna nu bortgifver och gör mig ingen annan trumma, så ser jag likväl, *nimirum absentia*; och tog mig sjelf till exempel, sade alt hvad på den resan mig händt hade, och det var alt så sant. Hvad skall jag göra med mina ögon, sade han, jag ser om jag vill eller icke». Tornæus sade emellertid lappen, att han »lög altsammans hvad han om min resa sett hade. Ty jag ville intet att lappen skulle berömma sig af satans uppenbarelse».

7. Häradsdomaren Paul Valli berättar.

Följande sägen berättas här i Inari lappmark. I den tid, då laglösa förhållanden ännu rådde i landet, hände sig att en anständig flicka hade två friare och ej ville gifva någondera af dem korgen. Båda voro nämligen bra karlar, och frieriet drog länge ut på tiden. Till sist församlade sig byns älste och lade råd, huru man borde göra i ett sådant fall som det förevarande. De rodde till *Vehirniemi* på södra sidan af *Inari träsk*, där det fins ett smalt sund med en sten i midten. En af de älste steg upp på stenen och afkunnade följande dom: *Sigga* — så var flickans namn — skulle ställas på stenen, som var midt i sundet, och fästmännen på hvar sin strand af detta. Så skulle de skjuta pilar på hvar andra med arborst, och den öfverlevande finge taga *Sigga* till hustru.

Saken blef på detta sätt ordnad. *Sigga* satt på stenen och var glad öfver att få sitt öde afgjort, ty åtminstone en af de två skulle nu bli hennes man. Men hon tyckte tiden gick en smula långsamt. Folket hade dragit sig åt sidan, och de båda medtäflarne stodo beväpnade bakom stenarna på hvar sin strand. De tittade båda upp samtidigt och sköto samtidigt. Båda blefvo härvid träffade och dogo på fläcken. Flickan stod på stenen och skrek: »O, barmhärtige himmel, o sol, måne och stjärnor, huru har det icke nu gått!» Folket skyndade till och lyfte flickan ned i båten, men man trodde fortfarande, att friarne voro gömda bakom stenarna i strand för att ej låta sig ses af hvar andra. När man såg efter, fann man dem emellertid döda båda två. Då rodde sällskapet ett stycke, och man öfverenskom att kalla sundet *Kalluttasalmi* (sorgesundet) och holmen *Kalluttasaari* (sorgeholmen), hvilka namn ännu i dag bibehållas. De rodde sedan till *Nestorsalmi*, där *Sigga* blef så sorgsen till sinnes, att hon höll på att mista förståndet. En af de älste, *Nestor*, fattade henne här i armen och tröstade henne. Vid en annan holme skulle hon ovilkorligt i land. De stego då i land på en udde, där *Sigga* bitterligen grät och samme gamle *Nestor* åter sökte trösta

henne, så att de kunde få henne med sig till baka i båten. Holmen kallas ännu *Nestorsaari*, udden *Sigganitkuniemi* (Siggas gråtudde).

Nestor lofvade att vid behof hjälpa Sigga, och det gjorde han också, ty en gång förde han henne med sig fram till Varanger i Norge, där han gifte henne med en präktig karl. Där lefde hon lyckligt samt följde med man och barn vid fiske på haf och träsk, såsom i *Einalompolo*, *Niitkojärvi* och *Sivakkajärvi*, och äfven finnes ett ganska vackert ställe vid *Atikojoki* strand, där de uppehölo sig om vintrarna, de och deras släktingar, där lindorna ännu stå gröna, fastän stället nu länge saknat någon, som bott där. Ännu i dag plägar man bärga de lindor, som kallas »Siggas lindor».

Jag kan också en gammal saga om en, som var *missnöjd i medgången*. I ryska lappmarken bodde en gång ett fattigt äkta par, som blott med möda kunde draga sig fram i sitt armod. En eftermiddag satt gumman nära spiseln, värmde sig vid elden och stickade strumpor. Hon jämrade sig öfver sin fattigdom och sin sjuklighet. Gubben gick ut att söka ved i skogen och draga hem veden till gården. Han suckade flere gånger och tänkte, att, om han liksom många andra hade lyckan med sig, då skulle också han kunna lefva i världen. Så kom han till en stubbe och tänkte klyfva honom till bränsle. Han slog pröfvande till ett tag med yxhammaren. Då frågade stubben: »Gubbe, hallå gubbe, hvad vill du?» Gubben blef förskräckt och svarade, att han ville ha ved. Stubben sade: »Gå hem, det fins ved!» Då gubben kom hem, fann han så mycket ved som behöfdes.

Gumman undrade och frågade, huru han hunnit skaffa hem så mycket ved. Då berättade gubben händelsen. Gumman menade: »Nog fins din lycka i den stubben! O, att du inte sporde honom sanningsenligt, om han var vår lycka, och hvarför han låter oss lefva så här dåligt! Gå nu och fråga, om du kanske kunde få något mera, och bed om rikedom och bättre dagar än vi hittills haft!» — »Nej», svarade gubben, »jag går ej ut nu, då det är mörkt; är det inte trefligt, min hustru, att få sitta bredvid spiseln i kväll, då vi

hafva ved? Men nog skall jag i morgon ut och se efter, om vår lycka verkligen fans där borta.»

När dagen grydde, gick gubben ut i skogen. Stubben stod kvar på sitt ställe, och gubben tittade på den. Så slog han på stubben med sin yxa liksom dagen förut. Stubben frågade: »Hallå, hvad vill du?» Gubben sade: »Mjöl vill jag ha, när jag är hungrig». Stubben sade: »Gå hem, där har du mjöl». Vid hemkomsten fann gubben mjöl så mycket som behöfdes. Hustrun menade emellertid: »Nog är det ju alltid bra att ha mjöl, men om vi hade någon fetmat också! Bad du inte att få något annat än mjöl, eller fick du inte?» Gubben svarade: »Nej, jag tordes inte begära så mycket, ty jag var rädd att då ej få något alls». Han sade vidare till gumman: »Vi ha ju, hustru min, kakor att vi få äta så mycket vi vilja». Hustrun sade: »Gå nu och bed att få rikedom i hast, om vi kanske skulle få det också». — »Nej», svarade gubben, »jag går ej ut nu då det är mörkt, men kan hända att jag går i morgon och ber att få rikedom».

Natten gick till ända, och det blef dag. Gubben gick som förr till stubben i skogen, bultade till ett tag med sin yxa. »Gubbe, hallå gubbe, hvad vill du?» frågade stubben. »Jag vill bli rik», svarade gubben, »ty annars kan jag inte få det bättre». — »Gå hem», sade stubben, »rik är du, men bed nu ej att få något annat». Gubben gick hem, och i stugan fans alt som behöfdes. Mat fans och alla slags rikedomar. »Nu», menade gubben, »nu har jag, min gumma, funnit lyckan, nu äro vi lyckligare än någon annan, nu kunna också vi lefva i världen». Och så lefde de sin tid. Det går bra att lefva, när man har allting. Men gubben började gå och fundera. »Jag skall ännu en gång gå till stubben och bedja om något», sade han en dag. Hustrun frågade: »Nå, hvad skall du nu bedja om, vi ha ju alt hvad vi behöfva?» Men gubben sade: »Min lilla gumma, nog ha vi ju nu alt annat, men många ha mera anseende, än hvad vi ega».

Gubben hade bestämt sig för att göra ett nytt försök. Han gick åter ut och bultade på stubben. Stubben sade: »Hvarför kommer du nu hit? Har jag inte sagt till, att du ej vidare skulle få

komma? Du har ju nog och mer än någon annan, men ändå är du missnöjd». Gubben svarade, att han var ledsen öfver att behöfva begära ännu något mer. »Får jag eller får jag ej?» frågade han. Stubben svarade: »Ja, en gång till, fastän det är för mycket!» Gubben sade nu: »Om det vore möjligt, skulle jag vilja ha detta zarens rike.» Stubben lofvade detta: »Gå hem, du är zar (*tsaari*), men kom nu aldrig mer!» Gubben lofvade lyda. När han kom hem, klädde sig hustrun i purpurkjolar, och åt gubben var också en liknande dräkt färdig, och tjänarne började kläda honom. Nu sade gubben: »Nu äro vi en zarfamilj, folket bugar sig för oss, alla som se oss! Men icke alla känna oss, riket är litet, och rädsla börjar på att besvära mig. Anseende ha vi nog hos somliga, men ej hos alla». Gubben rådslog med sin hustru: »Hustrun min, hur känner du dig nu som zarevna (*tsaarskoina*)?» frågade han. »Jag tycker att den sista rikedomen var den allra bästa», sade hustrun. »Nej», sade gubben, »begär efter anseende har jag nu, och jag går nog kanske till stubben än en gång. Jag vill bli Gud! Då kommer ingen att ha mera anseende än jag. Men det är nog ej riktigt bra att gå dit mera, ty han var ond, då jag var där och bad om det sista vi fingo, och han förbjöd mig strängt att komma vidare, och jag lofvade att ej gå dit mer.» Hustrun sade: »Gå inte dit mer, när han nekat dig att komma.» Emellertid menade gubben: »Jag är nu allas öfverherre, han kan nu icke neka mig!»

Och så gick han dit ut i skogen ännu en gång. Tjänarne höllo upp hans kläder på båda sidorna. Han befalde sin kammarherre att slå på stubben. Stubben sade: »Hvarför kom du ännu en gång? Förbjöd jag dig icke att komma vidare? Hvad vill du ännu ha, missnöjde gubbe?» Gubben svarade: »Gud vill jag blifva nu!» Stubben sade: »Gå hem, du är gud!»

All grannlåten försvann med det samma, tjänarne och purpurkläderna voro liksom bortblåsta. Kvar stod allenast gubben i sina gamla trasor. Då han kom hem, reste sig hans gumma i paltor bredvid spiseln, där hon satt och stickade strumpor. Jämrande sig öfver sin fattigdom och sjuklighet sade hon till mannen: »Du gick ju ändå till stubben, fastän jag sökte hålla dig till baka. Trodde

du ej, att du skulle kunna reda dig med hvad du hade, när det ändå var omöjligt att blifva Gud och omöjligt också att bedja om det. Nu få vi nog svälta i hjäl i skogen».

Så slutar den sagan.

Denna saga berättas ungefärligen lika också i Tärändö inom Norrbottens län, ehuru man där naturligtvis har kung och drottning i st. f. zar och zarevna.

I en by *Syönni* vid staden *Kuola* (Kola) var det en gång några karlar, som höllo på att hugga båtvirke och timmer. Om natten lågo de ute i skogen nära sitt arbetsställe med *härkarna* (renoxarna) strax i grannskapet. En man, som var en riktig fattiglapp, vaknade hastigt ur sömnen och hörde alla hugga. Han trodde, att han försofvit sig, tog sin yxa och gick ditåt, därifrån de andra hördes. Månljust var det. En man gick vid hans sida, men han kände honom ej. Då frågade han: »Hvem är du?» Främlingen svarade: »Jag är din lycka». Åter märkte mannen sig gå bredvid en annan främling och frågade: »Nå, hvem är du då?» Då svarade alla, som voro där: »Vi äro din lycka». Mannen sade: »Vete 'hahu' hvad som är min lycka!» Han frågade: »Hvad är min lycka?»

Då visade de: »Där ligger din lycka! Din lycka gitter ej stiga upp så tidigt som vi andra, hvilka äro vakna, då andra sofva.» Mannen tog ett trästycke och började med detta piska upp sin lycka duktiga tag, men den började jämra sig svårt och sade: »Tukta ej, tukta ej, nu stiger jag opp, vaknar och börjar lefva; gå och lägg dig utan bekymmer, du liksom andra människor!» Mannen gick då till baka till sina kamraters lägerplats, där alla sofvo och snarkade. Han lade sig också att sofva och steg sedan upp med de andra vid arbetstid. Han började därefter så småningom blifva alt rikare och rikare.¹

»Hahu» har jag icke kunnat öfversätta.

¹ Ehuru sist anförda berättelse i föreliggande form — må hända genom felaktig tradition — förefaller oklar, har hon dock anförts i det skick hon af antecknaren meddelats för att till äfventyrs lända framtida forskare till ledning.

Red.

8. Heikki Rovanen i Kittilä berättar.

På *Kannanjurmunkangas* vid norra sidan af *Kittinenjoki* (älfven *Kittinen*) mellan *Waulo* och *Tankojoki* bodde fordom en *noita* (trollkarl). En gång föll han i ekstas och bad då sin son att väcka honom med följande ord:

Där ligger nu min fader,
dold uti gäddans långa tarmar,
dold i den tredje tvära vindlingen.
Stig nu upp! Vakna, fader som sofver,
stig nu upp att lefva å nyo!

(Finska texten:

Tuolla minun isä makaa
hauvin suolen soikelossa,
kolmanessa koikelossa.
Nouse! Herää ylös sinä joka makaat
ja nouse ylös niin saat elää!)

Pojken erinrade sig dock icke dessa ord i rätta ögonblicket, utan började sjunga dem först efteråt och skramlade på trolltrumman (kannuslauta), men gubben kom ej till lif igen, utan lyfte blott upp hufvudet och sade: »Hvartill nyttar detta, då det en gång är för sent!» Där fick trollkarlen ligga, och hans kropp ruttnade med det samma. Han kunde nämligen icke vidare få någon hjälp af sin trolltrumma.

Lapsk trollkarl, som kan försätta sig i ekstas, heter på finska *noita*, pl. *noitat*, på lapska *noida*, pl. *noidak*. I ryska lappm. heter han *noajte* (Genetz). I svenska literaturen heter han *nåid* eller *noid*, i den norska *noaid*. Besvärjelsen i fråga må jämföras med *Kalevala*-runans (XXXXVIII, v. 227—228 enl. Rothsten = XXVI hos Castrén) »*siian suolen soukerosta, kolmannesta koukerosta*». Om trollkarlen *Karkias* berättar Castrén (Nord. resor o. forskn. I, s. 30), att han flere år uppehöll sig i en gäddas lefver. När en trollkarl (= hos de sibiriska folken *jaman*) på detta sätt bytte gestalt, kallades han på lapska *viroladsch*, på finska *virolainen*. AND. JOH. SJÖGREN (*Anteckn. om församl. i Kemi lappm.*) berättar om en lapp i *Sodankylä*, som förvandlade sig till en id (sid. 183, 184). Konsten synes för öfrigt nog så gammal. I *Eddan* berättas nämligen dels att *Loke* efter sin stora träta med gudarne flydde i skepnad af en lax (i lax liki) i *Frånangers* fors, där gudarne fångade honom, dels att en dvärg *Andvare* länge uppehöll sig i en gäddas skepnad i en fors och där fick sig mat.

Vid stranden af *Vaalajärvi* fans på *Kuusikenttä* en kåta, dit tvänne karlar en gång kommo på fiske. Den ene somnade, den andre var vaken och hörde nödrop från träskets andra sida, hvaraf han förstod, att ryssarne voro i antågande. Han försökte då på alt sätt att väcka kamraten, men denne hvarken svarade eller steg upp. Hvem kunde för öfrigt veta, hvilka de voro, som ropade? När han ej fick den andre att vakna och såg, att ryssarne togo en genväg och närmade sig, grep han yxan och högg ett stort hål i en trebördingsbåt, som var långt uppdragen på land, och lade tofterna däröfver. Själff sköt han den andra båten ut på träsket och sade till kamraten: »Sof du, men du får dig nog snart en smäll!»

Ryssarne, som sågo den flyendes båt på vattnet, sprungo i full fart ned till kåtan och mördade den sofvande karlen. Därpå sköto de ut trebördingsbåten och började förfölja den andra, men då de kommo ett stycke ut, sjönk deras båt, och de plaskade, tills de alla sammans drunknade. Detta ställe kallas ännu *Molkansalmi*. En del af fienderna försökte simma till flyktingens båt. En försökte få tag i båtboardena, men blef slagen på fingrarna med åran, så att en guldring, han hade på ett finger, flög in i båten. Denne ryss och alla hans kamrater drunknade.

När vi här och i det följande använt ordet ryssar, orsakas detta dels af att berättaren använt termen *vihavenäläisiä* [fienderyssar] och att allmänna meningen i orten betraktar dem som ryssar, dels af att de faktiskt kommo från ryskt område. Emellertid voro de ingalunda ryssar, slaver, utan tillhörde en fordom stor och betydande folkstam, *kareler*, som blifvit fördrifna af ryssarne och från sina hemorter företogo vidsträckta plundringståg uppåt nuvarande finska Lappland (dåvarande svenska Kemi lappmark), norska Finmarken och långt nedåt svenska lappmarken. Man hör sägner om dem täljas ännu i Peuraure söder om Kvikkjokk (en lapsk bedrift i den s. k. Karjelkärso). Ibland användes också den riktiga benämningen *karjalaiset* [karelerfolket], på lapska *karjeleh*. Enligt STORM o. RETZIUS kommo lapparne till den skandinaviska halfön samtidigt med yngre nordiska stenåldern. I älsta tid ströfvade de omkring i de inre fjällöknarna norr om polcirkeln, men flyttade på 1500-talet ut mot söder och väster. Emellertid kom en af ryssarne undanträngd folkstam *tshudera* (lapparnes tjudeh, = skyther?) och hejdade den lapska utbredningen. Tshuderna företogo plundringståg på lapparnes områden och dräpte den ganska värnlösa befolkningen, som endast med list kunde draga sig ur det altför ojämna spelet. Lapparnes nästa och värsta fiender blefvo karelarna, som fördrifna från sin hemvist vid Hvita hafvets kuster gjorde invasioner i lappterritoriet. Sagorna berätta, att de blifvit ditlockade af kringvandrande ryska handlande (laukkuryssät), men anledningen var nog dels påträngning söderifrån, dels olidlig behandling af de privilegierade köpmännen

(birkarlarne) kring Bottniska vikens kuster. Dessa birkarlar eller borgare, som hade monopol på handeln i lappmarkerna, egde jämväl en tid bemyndigande att uppbära kronoskatten därstädes, men företogo sig i tre års tid att jämväl på ryskt område kräfvä skatt, hvilket förhållande drog krig i spåren af deras hänsynslösa och öfvermodiga framfart.

Vid *Vaalajärvi* hade ryssarne en gång *Laurukainen* som lots. De stego där upp på en holme och lade sig alla att sofva; blott en höll sig vaken och vaktade. *Laurukainen* var emellertid en trollkarl och fick äfven denne i sömn. Därpå sköt han ut båda båtarna och ropade: »Nu har stormen tagit båtarna!» Ryssarne vaknade och sprungo ut i vattnet för att taga reda på sina båtar, men *Laurukainen* rodde lugn sin väg och lät ryssarne plaska bäst de kunde, ända tills de drunknade. Holmen heter ännu *Molkonsuari*, udden *Molkonniemi*.

Laurukainen, på lapska Laurekadsj eller Laurukasj, är en af lapparnes nationalhjälter från fejd tiden med karelarna. Qvigstad o. Sandberg hafva i sina Lappiske eventyr og folkesagn antecknat åtskilliga sägner och sagor om honom. Afd. VII: 1 [sid. 15—16] innehåller varianter af förestående och näst föregående skildring af Heikki Rovanen. — För att här fortsätta den i förra noten påbörjade redogörelsen må nämnas, att karelarna snart på allvar togo det eröfrade lappterritoriet i arf efter sina öfvervunna motståndare. De slogo sig att börja med ned i öfre Österbotten: kring Ii, Kemi och Torne älfvar — dessa traktens befolkning [nb. också de svenska finnmarkernas] måste altså anses såsom karelsk, i blandning möjligen med birkarlarnes afkomlingar och flyktingar från södra Finland —, men så småningom, särskildt omkring midten af 1700-talet, utbredde de sig långt uppåt lappmarken. Varnade af föregående krigshändelser, flyttade lapparne stillsamt undan. Enligt ett manuskript från år 1803, angående förhållandena inom Utsjoki, Inari och Sodankylä, må nämnas, att i början af 1700-talet blott *lappar* funnos bosatta i Sodankylä, moderförsamlingen för Kittilä och skådeplatsen för dessa berättelser. Lapparne lefde där af rensköttsel, fiske, vildrenjakt samt fågel- och bäfverfänge. Så kom då den karelska inflyttningen, och befolkningssiffran var redan 1755 uppe på 760 personer, visade år 1800 mer än dubbelt: 1617 själar, och utgjorde år 1802 inalles 1786 personer. För närvarande finnas i Sodankylä och Kittilä ytterst få lappar.

Fortsättn.

HUGO SAMZELIUS.